

Populární žánry pro mládež na přechodu k agitaci

Útočiště před polarizací společenské atmosféry nepředstavovala v prvních poválečných letech jen tvorba umělecky náročná. Svým způsobem jím byla i zábavná četba, a to především tehdy, když neopouštěla podoby chlapeckého a dívčího románu, jaké se ustálily v předchozích desetiletích jako odpověď na opravdové zájmy a preference dospívajících čtenářů. Takových románů ovšem rychle ubývalo, do celé oblasti populární četby pro mládež rychle pronikala témata války a odboje, osidlování pohraničí, hospodářského znárodnování. Na jejich základě se dívčí a chlapecký román ve své většině připodobňoval modelu nové, občanskovýchovné literatury pro mládež, vedl svého čtenáře k obezřetnosti vůči všemu německému, k odporu proti tzv. soukromníčnickému a k odhodlání budovat novou, lepší, socialistickou republiku.

■ Dívčí román

V atmosféře, která od dívčí četby požadovala tematickou závažnost a „pravdu života“, neobstály ty dřívější linie dívčí četby, jež upřednostňovaly milostný děj nebo nadhled a vtip a stavěly na poutavém příběhu plném překvapivých zvratů, případně na přebujelé dekorativnosti stylu. Podobné romány vycházely už jen výjimečně.

Trend, jehož kořeny sahaly ke konci třicátých let, vyjádřila BOHUMILA SÍLOVÁ, když svůj starší román *Dájo, nevolej* (1939), už tak pojatý v duchu úsilí o překonání komerční beletrie pro dívky, přepracovala v ještě ostřejší konfrontaci s „nerealistickou“, „vylhanou“ podobou žánrové formule. Posun vyznačila změna názvu na *Papírovou Dáju* (1947).

Poválečnou dívčí četbu jednoznačně ovládl vážný tón, vypjatá etičnost a důraz na hrdinčinu odpovědnost vůči nadosobnímu společenství, ať už rodinnému, pracovnímu nebo národnímu. Nová produkce se tak víceméně omezovala na fabulační typ, který vznikl v průběhu třicátých let pod tlakem ekonomické krize a sílícího válečného nebezpečí – na tzv. příběh statečného mládí. Houževnaté hrdinky těchto próz se ocitaly v mezních situacích (většinou šlo o existenční ohrožení rodiny), odvážně zmáhaly nakupené překážky a díky

svému talentu a pracovitosti dokázaly nezřídka uživit celou rodinu. Milostná zápletka zde hrála pouze doprovodnou úlohu a někdy nebyla přítomna vůbec. Za vzor tohoto realistického dívčího románu sloužila *Robinsonka Marie Majerové* (1940), v roce 1948 vydaná již počtvrté.

Oproti předválečné době dívčí román – také v reakci na válečný nedostatek – o něco více akcentoval problematiku sociální. Výjimečně se objevilo zpochybnění hrdičina rodinného zázemí: *Večerní šaty pro Janu MÍLY PACHNEROVÉ* (1947) byly jednou z prvních próz pro dívky, v nichž se líčilo rozvrácené manželství rodičů, a předznamenávaly tak jedno z klíčových témat pro dívčí román budoucího půlstoletí. Přestože se většina dívčích románů i nadále odehrávala v blíže neurčeném dějinném bezčasi, jež vyhovovalo soustředění žánru k obecné modelaci mezilidských a citových vztahů, do několika z nich pronikly i současné náměty. Román *VIKTORA KOVÁŘE Šestnáctiletí* (1947), jehož hrdinkou byla uvědomělá svazáčka, pozoroval charakterový vývoj skupiny gymnaziálních studentek a studentů, úzce propojený s jejich vývojem politickým, s tím, jak si dokázali nalézt cestu k dělnické mládeži a jak se naučili potlačovat vlastní zájmy ve prospěch kolektivu.

Okupační tematika tvořila dějové zápletky v románech *JULIE BROŽOVÉ-MALÉ Poznamenané jaro* (1948), *MARIE VOŘÍŠKOVÉ Osvobozené jaro* (1948) a *MARIE Č. MARTÍNKOVÉ Sprška hvězd* (1949). Zvláštní roli hrály v próze *ARNA KRAUSE Případ sestry Marie* (1946), odlišující se od běžnějších poloh dívčí četby věcně drsným stylem a výraznou prosovětskou tendencí. Hrdinka tohoto románu doma i na východní frontě aktivně bojuje proti nacismu jako vyzvědačka československé armády.

Fabulační vzor chlapeckých „partyzánek“ sledoval dívčí román *BOHUMILA ŘÍHY Na útěku* (1947). Jeho protagonistka uprchne po otcově zatčení před gestapem z domova, nalezne útočiště mezi zaměstnanci vzdáleného velkostatku, situovaného na neznámé místo v pohraničí, pomáhá jim v odbojové činnosti, zúčastní se květnové revoluce a vrátí se domů k otci, provázena slibem čerstvě získaného přítele, že ji bude navštěvovat. Motiv první, nevinné lásky byl přítom jen doplňkovým prvkem děje, soukromým odrazem společenských nadějí v lepší budoucnost, vyjádřených v závěru románu. Obvyklých zápletek povídky z okupace a dívčího románu užil totiž Říha k doslovné ilustraci komunistického pojetí odboje a revoluce. Utopicky pojatý zemědělský dvůr mu představoval třídní společnost, kde si deputátníci v řadě vystoupení proti zaměstnavateli postupně osvojují cíle i taktiku dělnického boje. Neurčitý česko-německý osobní původ statkáře symbolizoval totožnost okupanta a kapitalisty. Květnové povstání bylo nakonec předvedeno jako sociální a národní revoluce, podnícená šeptanými zvěstmi o Stalinově zemi a o její historické převaze nad temnými silami minulosti.

■ Chlapecký román

Obdobná typová škála od děl čistě zábavných a obecně mravoučných přes četbu zdůrazňující izolované politické myšlenky až po romány zasvěcené ideologické výchově mládeže charakterizovala také poválečný román chlapecký.

Na konzervativním okraji žánrové produkce působili autoři tradičně pojatých příběhů prázdninových pobytů, nedělních výletů klukovských oddílů, dětských a sourozeneckých skupinek, dobrodružného objevování skutečných i symbolických pokladů, výprav do tajemných a nebezpečných přírodních a městských prostor, detektivního pátrání po příčinách záhadných či kriminálních jevů z nejbližšího okolí, hrdinského nasazení vlastního života kvůli záchraně života přátel anebo kohokoli, kdo se ocitl v nouzi (Miloš Kosina, Miloš Kocourek, Míla Habrová, Adolf Kuba). Burleskní komikou v tomto okruhu vynikl „žizkovský“ román OTY ŠAFRÁNKA *Bosí rytíři* (1948), jehož děj, složený ze zápletek detektivní, dobrodružné a fantastické četby pro mládež, balancoval na hranici žánrové parodie a laskavé frašky.

Hlavní proud dobové produkce směřoval tradiční příběhové modely k posilování vlasteneckých citů a národních postojů. Část autorů se přitom obracela k historii, oživovala její památky, vykládala smysl národních tradic a stavěla je před oči svých postav i čtenářů (Čeněk Charous, Hana Klánová).

Ilustrace Aleny Ladové ke knize Oty Šafránka *Bosí rytíři*, 1947

Jediný nový román určující osobnosti chlapecké prózy třicátých a čtyřicátých let JAROSLAVA FOGLEARA *Stínadla se bouří* (1947) se vydal opačným směrem: k přítomnosti. Šlo o druhý svazek příběhů spjatých s tajemným hlavolamem, „ježkem v kleci“. Již ve svazku prvním, v *Záhadě hlavolamu* z roku 1941, našel Foglar pro svoje představy čistě chlapeckého světa novou, kompozičně ucelenější tematickou a vypravěčskou polohu. Syžetově a motivicky se přiblížil romanetu s jeho důrazem na záhadnost světa, osvojil si prožitek města jako labyrintu a zbavil svého obvyklého skupinového protagonistu, klukovský oddíl či partu, autority obdivovaného vůdce. Z hlediska charakteru a jeho vývoje tak posunul důraz od prosté nápodoby dokonalého vzoru k sebezdokonalování na

Jaroslav Foglar (druhý zprava) ve skautském kroji před klubovnou pražské Dvojky 10. 5. 1945

základě osobní čínorodosti a mravního úsudku. Shodně rozvržení si zachoval i román poválečný, který vypráví o výpravách Rychlých šípů do starobylé, tajemné městské čtvrti Stínadla. Přesto druhý svazek pozdější trilogie vyzněl jako ideový kontrapunkt dílu prvního: chlapi z Rychlých šípů zde vlastně musejí napravit to, co v předchozí knize v dobrém úmyslu způsobili, když důsledným pátráním po tajemství hlavolamu bezděky přivodili ztrátu symbolu stínadelského společenství a jeho následný rozklad. V románu Stínadla se bouří proto Rychlé šípy svéráznou říší Vontů pomáhají opět spojit v jednotný a spolupracující celek. Zápolení mezi jednotlivými zájmovými a názorovými frakcemi se zde přitom projevuje vysloveně jako stranicko-politický boj a jedinou záchranou pro chlapeckou republiku se ukazuje překonání tohoto rozkladného pojetí správy veřejných věcí a sjednocení všech obyvatel na bázi společných hodnot. I tak Foglarův román svým způsobem zrcadlil pokvětnovou atmosféru s jejím směřováním k národní a společenské jednotě, jež má překonat dřívější systém konfrontace dílčích zájmů.

Podobně všeobecný, nenápadně alegorický vztah k současnosti byl však v oblasti chlapeckého románu spíše výjimkou. Nejobvyklejší zámkou pro vyjádření vlasteneckého a společenského citění se zde staly zápletky česko-německé, ať čerpané z odboje, či z pronásledování záškodníků v osvobozené zemi (J. K. Čemus, František Kvasil). Potýkání skupiny českých dětí se skupinou německou předvedl jako zápas dvou národních principů EMIL VACHEK

Obálka časopiseckého vydání Foglarovy knihy Stínadla se bouří, návrh Jan Fischer, 1946

v okupačním příběhu *Ostromíři* (1948); „němečky“ přitom na rozdíl od dětí českých nepojal jako skupinu individualit, ale jako nerozlišitelný dav.

Román FRANTIŠKA LANGRA *Děti a dyka* (Londýn 1942; Praha 1946) vznikl jako odezva na propagandistické potřeby válečného exilu – měl podle něj vzniknout film, který by světu ukázal hloubku československé tragédie. Příběh, představující dějový prototyp poválečných „partyzánek“, je vyprávěn s důrazem na vizualitu, mezní psychologické situace a symbolickou či alegorickou působivost jednotlivých scén. Svět Langrovy prózy je zároveň uspořádán tak, aby na jedné straně ukazoval jednotný postoj všech tříd a vrstev českého národa proti okupantům a na straně druhé cynismus, amorálnost a krutost nacistů. Vůle trýzněného národa bojovat proti vrahům zde přitom prolamovala hranice dětství jako věku ochraňované nevinnosti – pomsta dopadá na Němce z rukou chlapce a příběh vrcholí závěrečným sebeobětováním starého horníka, který jeho vinu vezme na sebe a je oběšen na staleté lípě před kostelem.

Od vítězného zápasu češství s němečtím k myšlenkám přestavby společenských vztahů pokročilo jen několik málo chlapeckých románů (např. Ladislava Kristena). V těchto souvislostech vynikl román JAROMÍRA HOŘEJŠE *Osada pionýrů* (1947), který již neilustroval jednotlivé myšlenky národní a sociální odpovědnosti, ale předvedl modelový obraz vzniku nového světa a boje o něj. Hrdinou Hořejšova kolonizačního románu byla skupinka mladých svazáků, studentů a dělníků (svedená dohromady v bojích na barikádách za květnové revoluce), kteří se vypraví do Slezska zachránit a zvelebit jednu z vypleněných a vylidněných vsí. Musí se přitom utkat nejen s běžnými lidskými slabostmi, s únavou a měšťáckými návyky, ale i s vnějšími nepřáteli: se svody zlatokopů a kořistníků a zejména s tlupou skrývajících se esesmanů. Závěrečný nájezd záškodníků, odražený jen s přispěním vojska, prozrazoval silnou inspiraci prózy dobrodružnými příběhy z Divokého západu. Polarizací rejstříku postav, děličím se na uvědomělé tvůrce a zásadní odpůrce nového řádu, však Hořejšova próza zároveň předjímala poetiku románu budovatelského včetně jeho hlavních témat – obětování minulosti ve prospěch nového světa a přerod váhajícího člověka v uvědomělého bojovníka za lepší řád.